

**De teutenwinkel van de
compagnie Rijcken te
Brielle**

(Z. Holland) circa 1895 (privébeziit)

De teuten

Noord-Limburgse retourmigranten en hun erfgoed

Luk Van de Sijpe

In dit artikel wordt aandacht besteed aan een heel uitzonderlijk sociaal-economisch fenomeen in Noord-Limburg, namelijk de teutenhandel. De teuten migreerden als ambulante handelaars jaarlijks naar het buitenland, maar verbleven in de winter in hun geboorteplaats. Hun activiteiten zijn ruim een eeuw geleden stopgezet en relatief weinig erfgoed over hun verleden is bewaard gebleven. Dit artikel focust op (im)materieel erfgoed dat herinnert aan de teuten.

Het fenomeen teuten: retourmigranten

In Noord-Limburg is 'teuten' een bekend begrip.¹ De teuten waren ambulante handelaars die gedurende eeuwen verre reizen maakten om hun koopwaar aan de man te brengen. Ook vandaag nog kom je de naam 'teut' vaak tegen in Noord-Limburg en vormen de teutenhuizen een tastbaar relict van hun roemrijk verleden. De teuten waren afkomstig uit Noord-Limburg en de aangrenzende dorpen in Noord-Brabant en Nederlands-Limburg. Zij trokken gedurende zes tot negen maanden per jaar naar hun handelsgebied in Holland of Duitsland, waar ze op een centrale plek over een depot, annex slaappleats beschikten. Van daaruit reisden zij huis aan huis, behalve in de stedelijke kernen, om hun waren aan te bieden in een tijd dat men daar nauwelijks winkels of diensten aantrof. Naargelang hun specialiteit onderscheidde men voornamelijk 'koperteuten', 'textielteuten' en 'snijders'. De eersten waren koperslagers en ketellappers, die niet alleen beschadigde potten en pannen herstelden, maar ook nieuwe waren verkochten. De tweede groep handelde in linnen, lakens, dekens, luxe stoffen, kant en toebehoren. De 'snijders', ook wel 'lubbers' genoemd, specialiseerden zich in het castreren van paarden, varkens, stieren en schapen. Soms dreven zij ook handel in deze dieren, zodat zij het beroep van veekoopman koppelden aan dat van veearts.

1 De naam 'teuten' blijft onverklaard en werd pas in de loop van de 18de eeuw gemeengoed. Meer gebruikelijk is de naam 'buitenganger' (hij die naar het buitenland gaat).

De 'snijders' specialiseerden zich in het castreren van paarden, varkens, stieren en schapen

Professor P. Lenders, zelf van teutenafkomst, bedacht in 1992 een uitstekende term om de teuten als handelsgroep te typeren, namelijk als retourmigranten of remigranten.² De teuten vertrokken immers eind februari, begin maart naar hun

2 P. Lenders, Vrachtvoerders en Teuten. Retourmigranten in de oude Brabantse en Luikse Kempen, Het Oude Land van Loon 47 (1992) 167.

handelsgebied en keerden tegen december terug naar huis om er de Kersttijd in familiekring te vieren. Het historisch onderzoek door Jozef Mertens, gevoerd in het lokaal schepenbankarchief van Pelt (Overpelt, Neerpelt en Kaulille) en Eksel, toonde aan dat reeds vanaf de zestiende eeuw veel teuten zich mettertijd in hun handelsgebied vestigden en niet meer terugkeerden. In de traditionele visie worden zij echter niet meer als teuten beschouwd, hoewel zij op dezelfde wijze hun handel bleven organiseren en uitoefenen. Het jaarlijks terugkeren naar het geboortedorp is dus in de beeldvorming over teuten een essentieel kenmerk.

Teuten onderscheidden zich van andere rondreizende leunders door hun goede voorkomen, ontwikkeling en vakkennis, door hun hoogwaardig assortiment aan producten, maar ook omdat zij aan hun klanten krediet verleenden en geld leenden. Ze reisden en handelden in groep of in compagnieverband, waarbij ieder vennoot eigen kapitaal inbracht. Ze hielden er een nauwkeurige boekhouding op na en alle handelsovereenkomsten werden schriftelijk vastgelegd. Teutencompagnieën waren familiebedrijven: de compagnie werd opgestart door enkele families die door onderlinge verwantschappen voortdurend versterkt werd. Eigen kinderen kregen het voorrecht van opvolging, op voorwaarde dat zij bekwaam waren. Om in de compagnie opgenomen te worden moest je eerst enkele jaren als leerjongen dienen, waarbij specifieke vakkennis werd aangeleerd. Na deze leertijd werd men als volwaardige vennoot aangenomen mits het betalen van een intredegeld en het verwerven van een aandeel in de teutenzaak. Vooral dit laatste vergde een zware financiële inspanning.

De teutenhandel blijkt echter in zijn aanvangsfase (zestiende eeuw) vooral een individuele zaak geweest te zijn. De eerste teuten waren vooral ketellappers en koperhandelaars, waarbij minder startkapitaal nodig was. Maar vanaf de zeventiende eeuw werd textiel meer en meer het handelsproduct van de teuten. In de Nieuwe Tijd nam de vraag naar textiel in de landelijke gebieden toe, onder meer door de stijging van de bevolking en de toename van de koopkracht. Omdat in sommige gebieden een dicht stedelijk netwerk ontbrak, kregen de teuten de kans om grotere compagnieën op te richten en een stevige ambulante handel te organiseren. Terwijl de handel in koperwaren eind achttiende, begin negentiende eeuw sterk achteruitging, bloeide de textielhandel. De oude koperteutencentra van Overpelt en Neerpelt vervielen in die periode, terwijl textielteuten de gemeenten Hamont, Sint-Huibrechts-Lille, Kleine-Brogel en Eksel in de negentiende eeuw een nieuwe bloei bezorgden. Holland, de noordelijke gebieden van Nederland, de Duitse Rijngebieden, de Ardennen, Lotharingen en ook Vlaanderen werden zeker vanaf de zeventiende eeuw intensief door teuten bezocht. Soms trok men zelfs naar Pruisen of Scandinavië.

Toch onderscheidde de organisatie van de teutenhandel in Holland en in Duitse gebieden zich duidelijk. Het netwerk van herbergen dat door de teuten in de Duitse gebieden werd opgezet, diende als uitvalsbasis voor de ambulante handel in het teutengebied van de compagnie. Vaak huurden teuten er ook met een plaatselijke (meestal katholieke) schone.³ In Holland voerde men aanvankelijk goederen aan vanuit de eigen streek, naar (tussen)depots en uiteindelijk eigen pakhuizen. Hoe verder men moest opereren, hoe dwingender de oprichting van depots (een huis of schuur of eventueel een kamer) werd. In Holland waren herbergen als uitvalsbasis van handel bijna onbekend. Circa 1750 zijn in Holland de eerste vermeldingen van pakhuizen van Hamontse en Kauliller teuten. In deze pakhuizen of 'winkels' lagen de stoffen per soort in open kasten opgestapeld, van waaruit de teut zijn bestellingen sorteerde, de juiste maat afnam en deze bij een volgend bezoek, verpakt, aan zijn klant afleverde.

3 De situatie in de Duitse gebieden werd grondig onderzocht door J. Mertens (zie bibliografie).

Vaak huwden teuten er ook met een plaatselijke (meestal katholieke) schone

Koperhandel is wellicht de oudste verschijningsvorm van de teutenhandel. We mogen geloof hechten aan de stelling dat de eerste koperteuten met allerlei ketels en koperen voorwerpen van huis uit, gepakt en gezakt, naar hun verre handelsgebieden trokken. Hoewel in het teutengebied van de Kempen overal koperteuten aanwezig waren, zijn de opmerkelijkste centra Overpelt en Luyksgestel. In Neerpelt, Eksel maar vooral in Overpelt woonden veel koperteuten. Jef Mertens, de specialist van het teutenonderzoek, vond reeds in 1435 een vermelding van ketelbuters uit Overpelt.⁴ Zij verhandelden niet alleen allereerste koperen voorwerpen zoals grote marmieten, kleine ketels en pannen in alle vormen of eenvoudige koperen banden, maar zij herstelden eveneens bestaand koperwerk, vandaar hun naam ketelbuters of ketellappers. Zij beschikten over een grote maal of ketellapperszak en gereedschap. In de achttiende eeuw verkochten de koperteuten steeds meer ijzerwaren, vooral messen, zeisen, sikkels, enzovoort. Veel koperteuten handelden alleen of in kleine compagnieën van twee tot drie man.

Uitzonderlijk is de concentratie van koperteuten in Ursel (Oberursel, Duitsland). Daar ontstond een bloeiende handel door 'Brabantse' teuten, georganiseerd nabij de belangrijke kopermijnen. De meesters lieten zich er domiciliëren om aan de strenge gildewetten te ontkomen. Koper als grondstof kon de teut op veel plaatsen aanschaffen, maar de streek van Aken en Keulen had wel een bijzondere voorkeur. Veel teuten kochten het koper op krediet en betaalden hun leveranciers na afloop van het handelsseizoen. De verwerking van koper werd uitbested. Het lapwerk beperkte zich veelal tot het vertinnen. In het Noord-Brabantse Luyksgestel, ooit onderdeel van het prinsbisdom Luik, slaagden enkele koperteuten erin om rond 1620 van de Deense koning privileges te verkrijgen voor de alleenverkoop van koperen goederen in Denemarken.⁵ De Luyksgestelse teuten verenigden zich in één grote compagnie met soms meer dan 25 leden, die haast allemaal uit het dorp gerekruteerd werden. De compagnie werd zeer strak geleid. De hoofdmannen Jansen, Wills en Peters brachten de compagnie in de achttiende eeuw tot een ongekende bloei. Het imperium van deze Deense teutencompagnie was indrukwekkend. Zij beheerste niet alleen de verkoop van koperwerk, maar zij bezat ook een koper- en messingfabriek. Ondanks veel tegenwerking van Deense handelaars wisten deze teuten lange tijd hun privilege te behouden. Na 1860 ging het snel bergaf met deze compagnie, nadat de privileges werden afgeschaft. De laatste hoofdman van de Deense compagnie, Franciscus van de Reydt, maakte echter alles ten gelde zodat menig lid van de compagnie in Luyksgestel nog lange tijd kon rentenieren.

Voorals teuten die in Nederland actief waren specialiseerden zich als snijders-castreerders. Hun klanten verbleven haast uitsluitend op het platteland en waren actief in de landbouw en de vee- en groenteteelt. In elke compagnie was sedert de achttiende eeuw minstens één lid opgeleid tot bekwame castreerder. Zijn diensten werden gewaardeerd bij menig landbouwer die tot het midden van de negentiende eeuw beroep moest doen op ambulante lubbers, al dan niet geschoold. Door de inrichting van veeartsenijscholen, vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw, kwam dit ambacht in de verdrukking, hoewel er nog tot de twintigste eeuw lubbers actief bleven in sommige teutencompagnieën.

4 Zie J. Mertens, *Handel en wandel van de teuten in de Duitse gewesten. Studie van de migratie van "Brabanders" en "Luike-naars" tijdens de 16de – 19de eeuw* (Lommel 1995) en idem, *Kempens kramersvolk in Nederlandse en Rijnlandse gewesten tijdens de 17 de eeuw* (Hechtel-Eksel 1985).

5 De geschiedenis van de Deense teutencompagnie uit Luyksgestel werd goed bestudeerd in L. Brems, *Het apostolisch Vicariaat van Denemarken en IJsland*, Averbode 1910. Alle in de bibliografie geciteerde werken van J. Mertens gaan dieper in op de koperhandel van de teuten.

De ondernemer en kunstschilder Jacques Rijcken uit Hamont bezat circa 1880 nog een leercontract van een Hamontse kandidaat-snijder dat hij in zijn memoëriëboek overschreef en dat ook door J. Melchior in zijn studie 'De teuten' werd afgedrukt: *1767 den 4 meert is vertrocken mijnen soon hend. Josep Simons het gulliker landt in om het snijden te gaen leeren moet geven voor leergelt 15 pattacons ende alle weken eenen pattacon voor sijn verteringe moet daer bij sijn hermden laeten wasschen.* De compagnie Rijcken uit Hamont kan overigens als voorbeeld voor de traditionele eeuwenoude teutenhandel gelden. Gesticht in de 17de eeuw met als handelsgebied de streek rond Brielle (Zuid-Holland), was Rijcken & Co in de 18de en 19de eeuw zeer welvarend. Na 1918 bleef één familietak Rijcken permanent in Brielle en vestigde er definitief een kledingzaak die nu nog operationeel is. Van een traditie gesproken!

Teutenerfgoed vandaag

Teutenarchieven

In de openbare archiefdepots is weinig teutenarchief bewaard gebleven. In het Rijksarchief te Hasselt zijn enkele debiteursregistertjes en losse stukken bewaard van de compagnie Ceelen-Lenders uit Kleine-Brogel en Sint-Huibrechts-Lille.⁶ Onrechtstreeks kan de onderzoeker in de vele openbare archiefstukken verspreid gegevens vinden over teuten en hun handel. Zeer succesvol in het onderzoek van de schepenbankarchieven waren R. Knaepen (Lommel) en J. Mertens (Pelt) die veel teutennamen en details over de teutenhandel konden samenbrengen.⁷ Verder is er heel veel materiaal te vinden in de notariële archieven maar die zijn helaas nog bijna onaangeroerd gebleven.

In privébezit is dispaaraat nog heel wat teutenarchief bewaard, maar zeer moeilijk systematisch op te sporen. Het betreft meestal losse stukken, soms contracten, veelvuldig de zogenaamde klantenboeken (debiteurenregisters) en af en toe officiële papieren zoals paspoorten of patentbewijzen. Over het algemeen is enkel archief bewaard gebleven met betrekking tot rekeningen van debiteuren en crediteuren: veelal registertjes waarin de bestellingen en de afrekeningen van de klanten staan genoteerd. Frequenter zijn de talloze, meestal erg bondige aantekeningen over zogenaamde 'kwade schulden' of de 'oude schulden'. Dit zijn lijsten van klanten-debiteuren die jaren krediet verkregen van de teuten. De lijsten bevatten naast de naam van de debiteur ook het bedrag van de schuld en de eventuele aflossingen die nadien gebeurd zijn. Dit soort archief moest evident lang bewaard worden en is vooral voor de periode 1850-1920 vrij veel voorhanden.⁸

Ondanks het feit dat in de jaren 1960 intensief gezocht werd naar teutenarchief, blijkt het nog altijd mogelijk nieuw materiaal aan te treffen. Heel onlangs nog vernamen we dat erfgenamen van de familie Heuvels in Borkel en Schaft (Noord-Brabant) enkele uitzonderlijke stukken bewaarden van een snijder-teut. Op dit moment is de bewaarplaats van dit archief niet bekend, maar de stukken zijn wel geregistreerd via de heemkundekring van Deurne (Nederland). In een drietal memoëriëboekjes noteerde Theodoor Heuvels de werkwijze voor het snijden van dieren, vooral paarden en varkens. Hierin leren we de echte knepen van het snijdersvak kennen.

De aantekeningen van Theodoor Heuvels, in 1876 in zijn memoëriëboekje samengebracht, getuigen van een vakkennis die wellicht eeuwenoud is en bij alle snijders gekend was. De teutenfamilie Heuvels was actief in Lisse (ten noorden van Leiden) en handelde hoofdzakelijk in textiel. Volgens de familieoverlevering had deze compagnie goede contacten in de vlasstreek van Vlaanderen, waar ook het vak van snijder zou zijn geleerd. Een pittig uittreksel uit het memoërië-

De teut J.J. Simons-Claes uit de compagnie Rijcken, 41 jaar retourmigrant, kort voor zijn overlijden in 1866

6 Rijksarchief Hasselt, Kleine Fallkie-archieven, nrs. 260-261 en 901-905.

7 Zie Mertens supra en R. Knaepen, Lommel, de vrijheid en het Teutendorp. Een Kempense grensvlek verloren in de Heide. Bijdrage van de Lommelse schepenprotocollen tot de kennis van de lokale en de economische toestanden tussen 1685 en 1808 (Brussel 1972).

8 Bij ons onderzoek in 1982-84 vonden we negentien verspreide archiefbestanden in privébezit terug. Zie: L. Van de Sijpe, 'Nieuwe bronnen voor het Teutenonderzoek', *Heemkunde in Vlaanderen. Huldeboek dr. Jozef Weyns* (Winksele 1992) 208-215.

boekje van de teut Heuvels uit Borkel en Schaft geeft een goed beeld van de werkwijze van een ervaren veearts *avant-la-lettre*:

'Om jonge varkens te snijden Men maakt de snee in de linker zijde regt onder of met de knok van het heupbeen gelijk. Dan gaat men met de vinger in langs de rug men moet boven of agter de ingewanden blijven zoo veel doentlijk en voelen of vatten altijd laag langs den rug eens twee of tienmaal op de zelfde plaats dan krijgt men de baajen of de dragt. Bij den binnebeer maakt de snee zoo als bij de zogjes en haald zoo de ballen uit.'

Theodoor Heuvels noteerde ook andere ervaringen in zijn memorieboekje op. Zijn bevinding *'Gedroogde paardeballen bij zich draagen is goed om flooien te verdrijven'*, zal wellicht weinig ingang gevonden hebben bij het gewone publiek.⁹

9 L. Van de Sijpe, *Gedroogde paardeballen bij zich draagen is goed om flooien te verdrijven*. Een ongekende geschiedenis van de Kempense teuten: het castreren van paarden en varkens (pro manuscripto).

Archivalia van teuten (eind negentiende – begin twintigste eeuw)

Heel zeldzaam zijn de boekhoudkundige archivalia. Er zijn momenteel in de hele teutenregio slechts twee *kasboeken* bekend, namelijk het kasboek van de Deense teutencompagnie uit Luyksgestel (Nederland) en het kasboek van de teutencompagnie Rijcken uit Hamont. Omdat dit Hamontse stuk zo uniek is, wordt een integrale publicatie overwogen met een grondige voorstudie over boekhouding en teutenhandel.

Er zijn momenteel in de hele teutenregio slechts twee kasboeken bekend

Kasboek B (moderne aanduiding door de familie Rijcken) is een lijvig, in perkamentleer ingebonden register (20x16 cm) en telt bijna 400 pagina's, waarvan het grootste gedeelte beschreven werd. Het bevat de jaarrekeningen van de teutencompagnie Rijcken, waarin naast de ontvangsten uit de handel (verkoop) ook de diverse uitgaven (van de crediteuren, de vennoten, aan roerende en onroerende goederen) staan aangegeven. De boekhouding is eenvoudig opgevat. Het kasboek bevat de jaarrekeningen van de compagnie vanaf 1798 tot en met 1826. Toch zijn er enkele hiaten of onduidelijkheden. Zo ontbreken de jaarrekeningen van 1799, 1802, 1803. De jaarrekening van 1813 is in zeer beknopte vorm opgegeven omdat, zoals de boekhouder noteerde, het register 'afwezig' was. Deze tekortkomingen zijn het gevolg van moeilijkheden binnen de compagnie met betrekking tot de opvolging van vennoten.

In het *kasboek B* zijn ook een aantal andere financiële zaken opgenomen, zoals de berekening van het aandeel in de compagnie van inkomende en uitgaande vennoten (de zogenaamde inventaris), de financiële regeling van de rechten van de overleden vennoten ten voordele van de erfgenamen, de rekeningen van de leerjongens en diverse andere financiële verrichtingen met betrekking op de renten op kapitalen en de rekeningen van crediteuren. Kortom, dit *kasboek B* geeft een nauwkeurige en gedetailleerde kijk op de handel van de teutencompagnie Rijcken in het begin van de negentiende eeuw. Het kasboek heeft een grote betekenis voor de teutengeschiedenis van de hele regio. Uit verspreid onderzoek blijkt immers dat de boekhouding die door de compagnie Rijcken gehanteerd werd ook bij de andere compagnieën gebruikelijk was.¹⁰

10 In bijlage hebben we een fragment uit het *Kasboek B* van 1824 integraal weergegeven.

(On)roerend erfgoed

De herinnering aan de teuten is in Noord-Limburg nog zeer levendig. Roerend erfgoed van teuten is weinig bewaard of ongekend. In enkele regionale musea of bij heemkundige kringen zijn bewaard: weegschaaltjes om de pasmunt te verifiëren, de unieke teutenzak van Ballings (dit is een opbergzak voor het afleveren van goederen huis aan huis), tientallen bewaarde teutenstokken (dit zijn wandelstokken waarin een sabel verborgen zat om zich onderweg te beschermen), gerief van een snijder: onder andere een mes en een priem, stalen van textielproducten en uiteraard de reeds besproken archiefstukken.

Wellicht onder Hollandse stedelijke invloed investeerden veel rijke textielteuten sedert 1850 in herenhuisen. Van deze *Teutenhuizen* met opvallende gevels in stucwerk en luxueuze interieurs, zijn er vooral in Hamont, Sint-Huibrechts-Lille en Eksel nog tientallen bewaard. Toch zijn deze burgerlijke woningen niet exclusief door teuten gebouwd. Ook andere beroepen, zoals die van notaris,

Het voormalige teutenhuis Feyen in Hamont

brouwer of lokale (groot)handelaar, waren in staat om te concurreren met de teuten. Onrechtstreeks is de invloed van teuten nog merkbaar in het soms nog bewaard industrieel erfgoed. Teuten belegden tijdens de eerste fase van de industrialisering van Noord-Limburg in lokale molens, stokerijen, brouwerijen, kaarsenfabrieken, enzovoort. Teuten waren ook dikwijls erg vrijgevig wanneer er een school of kerk gebouwd of hersteld moest worden. Teuten schonken in het bijzonder veel aan hun lokale kerk, onder de vorm van liturgische voorwerpen, kerkmeubelen, schilderijen en glasramen.

Immaterieel erfgoed

In tegenstelling tot het gebrek aan roerend erfgoed is er over de teuten en hun handel heel wat immaterieel erfgoed bewaard. De teuten spraken immers op diverse terreinen tot de verbeelding van buitenstaanders. Pas in de tweede helft van de twintigste eeuw werden bij nazaten van teuten tientallen interviews afgenomen, die jammer genoeg slechts gedeeltelijk in heemkundige artikels werden verwerkt. Zeer actief waren de adjunct-conservator van Bokrijk, Frans van Winkel uit Eksel en de onderwijzer Jozef Cuyvers uit Kleine-Brogel. In 1982 konden wij zelf nog een relaas optekenen van een bevoorrechte getuige in Hamont, waar de teutenhandel het langst standhield.

Boeiend is de inblik in het dagelijks leven van de teuten Jef Spaas en Paulus Lenders in het Nederlandse Schalwijk rond 1880. Iedere dag tussen 8 en 8.30 uur vertrokken ze met stalen en lappen, én met hun boterhammen op zak. 's Avonds keerden zij telkens terug naar de winkel. 's Zondags kreeg de winkel bezoek van de boeren uit de streek en werd koffie geserveerd. In Gouda kreeg Jef Spaas zo'n 100 koffiedrinkers over de vloer. De teuten trokken met de 'ellestok' waaraan een pak bevestigd was de boer op. Jef Spaas hield er een scheve rug aan over. De lokale bevolking noemden hen daarom ook pakmannen (Paulus Lenders heette bij de Hollandse boeren gewoonweg 'Paulus de Pak').

Veel werk werd overgelaten aan de teutenknechten die met de kruiwagen, met paard en wagen en ook wel eens met de fiets de bestellingen bij de klanten afleverden. Ook de teuten zelf trokken op die wijze naar hun klanten. De teut ging om de twee à drie weken bij dezelfde klanten langs met goede koopwaar en genoot groot vertrouwen. Hij verkocht er spullen die hij bij zich had en noemde bestellingen voor later. De klanten waren bijna uitsluitend boeren – dagloners vormden een te groot risico binnen hun kredietsysteem. In een ‘carnetje’ hield de teut de rekeningen van de klanten bij. Er werd lang krediet toegestaan: 3 tot 6 maanden, tot zelfs 1 jaar. Contantbetalers waren uitzonderlijk. De teuten verspreidden in deze vaak nog krantenloze tijden ook allerlei nieuwtjes uit de streek. De teuten lieten zich ook goed informeren over de familiale toestand van hun klanten. Wanneer bijvoorbeeld een dochter op trouwen stond, was het evident dat de teut met een extra voorraad ‘even’ langs kwam.

De teuten lieten zich ook goed informeren over de familiale toestand van hun klanten

Een aantal bijzondere handsgewoonten van de teuten werden in de negentiende eeuw door *toeristen*, journalisten of gelegenheidsschrijvers verkeerd begrepen. Op die manier ontstond de mythe van de zigeunerafkomst van de teuten. De volgende stap waarbij teuten als misdadige sjacheraars werden voorgesteld was snel gezet. Het feit dat de teuten op het eerste zicht een vrij afgezonderde sociale groep vormden, maakte hen voor oningewijden verdacht. Niets is echter minder waar. Vandaag nog weet menig volkskundige in Vlaanderen de teuten te typeren als weinig betrouwbare marktkramers en wijst men op ‘gelijkaardige’ groepen in Zele of Roeselare (de ‘Nieuwmarktenaars’). Debet hiervoor is de beeldvorming die door de negentiende-eeuwse romanicus Ecrevisse is verspreid.

In 1842 schreef de uit Nederlands-Limburg afkomstige vrederechter Pieter Ecrevisse een hoogromantisch boekje onder de titel *De Teuten*. Wie de moeite doet om dit boekje te lezen, herkent er onmiddellijk een bokkenrijdersverhaal in. Drossaard Clercx uit Overpelt speelt de strenge doch rechtvaardige onderzoeksrechter. De teuten worden uiteindelijk allemaal voor het gerecht gedaagd en veroordeeld. Waarom Ecrevisse de teuten zo zwart afschilderde, is nog steeds onopgehelderd. Als Limburger moet hij zeker op de hoogte zijn geweest van de ware aard van de teuten. Rond 1900 dacht men zelfs dat Ecrevisse uit wraak, omdat hij niet benoemd was tot vrederechter van Achel, de teuten als bokkenrijders afschilderde.¹¹

Omdat het boekje ‘De Teuten’ sterk verspreid was in de volksbibliotheken van Vlaanderen en veel keren herdrukt werd, bleef dit negatieve beeld over de teuten hardnekkig stand houden. In veel bloemlezingen of volkskundige studies kan men nog steeds de invloed van Ecrevisse bemerken. Welters’ zeer gewaardeerde *Limburgsche Legendes, sagen, sprookjes en volksverhalen* uit 1875 bevat het verhaal van ‘De aanslag der Teuten op Daniëlsweert (1787)’!

Veelzeggend is ook de studie van een andere bekende volkskundige Jacques Sinninghe, in 1978 uitgegeven: *Verhalen uit het land der Bokkenrijders en der Teuten*. De taalkundige en Vlaamse voorman Jan Frans Willems bracht aan de lokale naam en faam van de teuten misschien nog meer schade toe. Uit infor-

11 Zie voor dit onderwerp de uitputtende studie van J. Mertens, *Onder invloed van Jan Frans Willems en Pieter Ecrevisse* (Uitgave Erfgoed Lommel), Lommel 2011.

matie van derden vatte hij de stelling op dat de teuten een geheimtaal spraken, een soort van bargoens of dieventaal. Ook ging hij ervan uit dat de teuten verwant waren met zigeuners. Omdat Willems zijn studie in een veelgelezen wetenschappelijk tijdschrift publiceerde, werd zijn visie zelfs tot het midden van de 20ste eeuw blindelings overgenomen door historici en volkskundigen.

Ere-inspecteur Juliaan Melchior uit Hasselt was de eerste onderzoeker die in 1915 komaf maakte met het negatieve beeld over de teuten.¹² Nadien onderzocht archivaris Mathieu Bussels in een aantal degelijke artikels de correcte toedracht van de teuten. Maar ook hij was niet vrij te pleiten van enige subjectiviteit. Ooit noemde hij de teuten: de Kempense adel. Dit beeld is in de laatste decennia sterk genuanceerd door de diepgaande studies van Roger Knaepen en vooral van Jef Mertens.

De populariteit van de teuten, die al sinds WO I niet meer bestaan, uit zich in namen als de teutenroute, de Teutenstraat, de carnavalsvereniging 'De teutepeuters in Hamont', de teutenexpress (de sporadische openstelling van personenvervoer over de IJzeren Rijn tussen Neerpelt en Weert in de jaren negentig), het culinaire teutenbier, de teutenvlaai, de teutenmarkt, enzovoort. De koper-teuten hebben meer dan hun soortgenoten, de textielteuten of snijders, tot de verbeelding gesproken. Het eerste standbeeld van een (koper)teut, ontworpen door Peter Roovers, werd in Luycxgestel onthuld. De romantrilogie *Herberg De drie Teuten* van Arie van der Lugt uit 1973 is een echte streek- en boerenroman die het leven van de koperteuten en de belevenissen van enkele gezinnen in de Brabantse Kempen beschrijft. Van dezelfde auteur verscheen in 1971 een mooie novelle onder de titel *De koperteuten*.¹³ In Belgisch Limburg werden standbeeldjes van teuten ontworpen en geplaatst in Lommel en Hamont. In de Noord-Limburgse toeristische centra worden verkleinde modellen van teutenbeelden te koop aangeboden.

12 Zie L. Van de Sijpe, 'Briefwisseling aan Juliaan Melchior voor zijn studie De Teuten', Hasselt 1915, *Limburg-Het Oude Land van Loon* (ter perse)

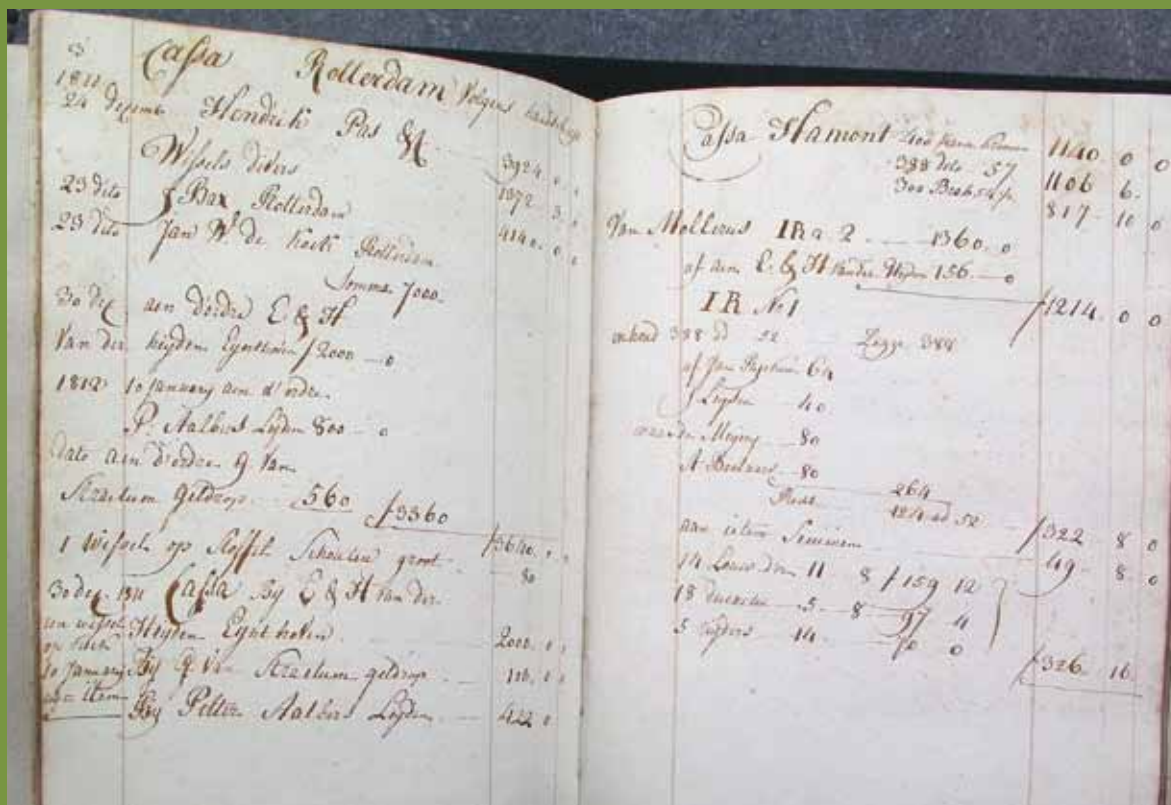
13 A. Van der Lugt, *De drie Teuten* (Kampen 1997) en idem, *De koperteuten* (s.l. 1971).

Het teutenbeeld in Hamont

Besluit

Het is opvallend hoe nu nog in Vlaanderen een verkeerd beeld wordt opgehangen over de teuten. Merkwaardig genoeg heeft dat te maken met de periode van de Romantiek rond 1850, toen de teuten onterecht als dievenbenden werden voorgesteld. Het materiële erfgoed, hoewel beperkt voorhanden, kan dit negatieve beeld in sterke mate ontcrachten. Een aantal studies heeft inmiddels het belang van de teutenhandel, zelfs in Europees perspectief, verduidelijkt. Alleen werd dit nog niet voldoende vertaald op het Vlaamse niveau. Voor het verder onderzoek over teutenhandel liggen nog heel wat documenten verborgen bij de nazaten van teutenfamilies of in buitenlandse archiefdepots.

Uittreksel uit het kasboek B van de teutencompagnie Rijcken te Hamont (privébezit)

Om enig inzicht te krijgen in de boekhouding van de teuten, volgt hieronder een fragment uit de rekening van 1824. De compagnie Rijcken telde op dat moment 6 leden, de sterkste bezetting in haar geschiedenis. Er werd gerekend in Hollandse gulden. De boekhouder noteerde eerst al het beschikbaar kapitaal dat uitstond bij bankondernemingen of bij compagnieleden. Alle munt werd zorgvuldig geteld en omgerekend naar de Hollandse rekenmunt. In die periode circuleerden immers nog talloze muntsoorten met erg verschillend gehalte en waarde. Bij dit compagniekapitaal werden ook de post crediteuren en de ‘rekeningen’ van de compagnieleden bijgeteld. Onder deze rekeningen verstonde men de kleine privé-uitgaven die de teuten op rekening van de compagnie realiseerden. De boekhouder maakt dan al onmiddellijk de balans op door de uitgaven (‘verschotten’) af te trekken van het bedrijfskapitaal. Het positief saldo in 1824 van 6643 gulden werd in zes parten verdeeld zodat elke compagnon met 1107 gulden naar huis kon gaan.

In een laatste onderdeel van de rekening werd de persoonlijke winst van de compagnieleden bepaald. Sommige leden trokken immers meer rente op dan anderen omdat zij meer kapitaal in de compagnie hadden uitstaan. Anderzijds mocht elk lid vrij bepalen hoeveel hij van zijn winst mee naar huis nam. Uit een grondige studie van het kasboek blijkt dat de meeste teuten erg spaarzaam bleven en het grootste gedeelte van hun winst in het bedrijf investeerden. Zelfs na hun vertrek uit de compagnie werd het privé-aandeel nog geruime tijd in de compagnie gelaten.

Comtante van de compagnie 1824 den 13 december

kassa bij den Heere J.W. de Kok i Rotterdam	f	13570=12=12
bij den Heere H Moll & Zoone		5368
bij den Heere J.P. Smits Endhoven		3000
bij J.J. Simons te Hamont		
406 fr Croone 55	f	1116=10
4 _ dito brabant 53		11=18=8
84 Loui d'ors f 11.3.8	f	938=14
100 ps ad 20 franc f 9.12		960
67 ps ad 10 gl		670
1 zak 5 stuyvers		250
331 ps ad 20 st		331
aan 5 stuyvers		73
4 napolions f 9.9		37=16
in differente hollands spesie		93=13=8
		4482=12=8
Aan de Poel		
207 frans Croone 55	f	569=5
179 ps ad 10 gl		1790
1 ducaat		5=5
aan hollands spesie		28
item aan spesie		5
		2397=10
	f	28818=15=4
Transport van de andere zijde	f	28818=15=4
Komt ons bij H. Meeuwis		628=7
Obligasien d van der Lee		50
P. Lamoese		97=8
Teunis Maas		99
H. van Rij		300
Corstiaan Kok		300
J de Roevill		40
J.P. Frenken te Weert		21=5
		957=13
<i>Rekeningen</i>		
Joseph Leijssen	f	88=2
J.J. Simons		103=16=9
A. Simons		240=6=12
H.W. Rijcken		144=14=4
Willem Rijcken		125=12
Antoon Boelaars		55=5=14
		757=17=7
<i>Totaal</i>		31162=12=11
Bevint zig in comptante Totaal	f	31162=12=11
Bevint zig verschotten te zijn	f	24519=11=5
Dus bevint zig over te zijn	f	6643=1=6
Maakt ieder voor zijn 6de deel	f	1107=3=9

Rekening Joseph Leijssen			88=2=10	
Komt hem nae aftrek zijner rekening			1019=0=15	
	Proeve	f	1107=3=9	
			Dus komt hem	1019=0=15
			Komt hem intrest	6=14
			f	1025=14=15
Rekening J. J. Simons		f	103=16=9	
Komt hem nae aftrek zijner rekening			1003=7	
	Proeve	f	1107=3=9	
			Dus komt hem	1003=7
			Komt hem intrest	128=6
			f	1131=13
Rekening A. Simons		f	240=6=12	
Komt hem nae aftrek zijner rekening			866=16=13	
	Proeve	f	1107=3=9	
			Dus komt hem	866=16=13
			Komt hem intrest	180
			f	1046=16=13
Rekening H.W. Rijcken		f	144=14=4	
Komthem nae aftrek zijner rekening			962=9=5	
	Proeve	f	1107=3=9	
			Dus komt hem	962=9=5
			Komt hem intrest	111=7
			f	1073=16=5
Rekening At Boelaars		f	55=5=14	
Komt hem nae aftrek zijner rekening			1051=17=11	
	Proeve	f	1107=3=9	
			Dus komt hem	1051=17=11
			Komt hem intrest	16
			f	1067=17=11
Rekening W. Rijcken		f	125=12=2	
Komt hem nae aftrek zijner rekening			981=11=7	
	Proeve	f	1107=3=9	
			Dus komt hem	981=11=7

Beredeneerde bibliografie

De recentste publicatie met status-quaestionis over de Teuten vindt men in: Een commercieel fenomeen van formaat: Kempenaars in den vreemde (15de-20ste eeuw), J. Mertens, *De Loonse Kempen. Verzamelde opstellen over het verleden van Noord-Limburg* (Hechtel-Eksel 2009), in het bijzonder pp. 167-227. Uitgebreide literatuurlijst tot 1989, pp. 414-429

Literatuur over Teuten:

- E. Bloemen, *De teutenaanwezigheid in de Noordlimburgse Kempen (einde 18de eeuw)*, licentiaatsverhandeling, Leuven, 1984.
- M. Bussels, 'Eigen aard der teuten', *Miscellanea Gessler, I* (1948) 241-245.
- M. Bussels, 'De Teuten in de geschiedenis', *Het Oude Land van Loon* 12(1957) 169-183.
- A. Hansay, 'Les teutes en pays lossain au XVIIe et XVIIIe siècle', in: *Mélanges G. Kurth, II*, (Liège 1908) 335-342.
- R. Knaepen, *Lommel, de vrijheid en het Teutendorp. Een Kempense grensvlek verloren in de Heide. Bijdrage van de Lommelse schepenprotocollen tot de kennis van de lokale en de economische toestanden tussen 1685 en 1808*, Brussel, 1972.
- W.H.Th. Knippenberg (red.), *De Teuten. Buitengaanders van de Kempen*, Eindhoven, 1974.
- J. Melchior, *De Teuten*, Hasselt 1915 (= J. Melchior, *De Teuten, Limburgsche Bijdragen* 13 (1915) 57-129)
- J. Mertens, *Handel en wandel van de teuten in de Duitse gewesten. Studie van de migratie van "Brabanders" en "Luikenaars" tijdens de 16de – 19de eeuw* (Publikaties van de V.Z.W. Museum Kempenland nr 14), Lommel, 1995.
- J. Mertens, *Kempens kramersvolk in Nederlandse en Rijnlandse gewesten tijdens de 17 de eeuw*, Hechtel-Eksel, 1985.
- J. Mertens, *De vier dorpen van de bank van Pelt (16de-17de eeuw). Bijdrage tot de kennis van de Loonse Kempen en van de teutenhandel*, Overpelt, 1984.
- J. Moormann, *De geheimtalen*, 2 delen, Zutphen, 1934.
- P. Lenders, 'Vrachtvoerders en Teuten. Retourmigranten in de oude Brabantse en Luikse Kempen', *Het Oude Land van Loon* 47 (1992) 167-211
- H. Oberpenning, *Migration und Fernhandel im 'Tödden-System'. Wanderhändler aus dem nördlichen Münsterland im mittleren und nördlichen Europa des 18. und 19. Jahrhunderts*, Osnabrück, 1996.
- W. Reininghaus, *Wanderhandel in Europa*, Dortmund, 1993.
- H. Rickelmann, *Die Tüötten in ihrem Handel und Wandel*, Paderborn, 1976.
- L. Van de Sijpe, 'Schatting van het aantal teuten in Eksel in de 19de eeuw', in *Lei en griffel* 2009, nr 2.
- A. Vanvoorden, 'De Teuten uit onze Belgisch-Limburgse Kempen', *Tijdspiegel* 21(1966) 135-178.
- E. Vliebergh, *De landelijke bevolking der Kempen gedurende de 19de eeuw*, Brussel 1904- Ieper 1906.

Literatuur over teutenarchieven:

- L. Van de Sijpe, 'Nieuwe bronnen voor het Teutenonderzoek', in: *Heemkunde in Vlaanderen. Huldeboek dr. Jozef Weyns*, Winksele, 1992, 208-215.
- L. Van de Sijpe, 'Teuten te Eksel: Het familiearchief van Peeten', *Limburg* 64,1985, 234-236.

Beeldvorming over teuten:

- J. Mertens, *Onder invloed van Jan Frans Willems en Pieter Ecrevisse* (Uitgave Erfgoed Lommel), Lommel, 2011.

Biografie

Luk Van de Sijpe (*1957) werd in 1981 licentiaat in de geschiedenis aan de KU Leuven. Hij is actief in de Limburgse erfgoedsector: Federatie voor Geschied- en Oudheidkundige Kringen van Limburg (voorzitter), Heemkunde Limburg (on-dervoorzitter), Geschied- en Heemkundige kring *De Goede Stede Hamont* (voorzitter) en Centraal kerkbestuur Hamont-Achel (voorzitter). Hij publiceert regelmatig in lokale en bovenlokale historische en heemkundige tijdschriften.

Adres: De Schijf 12, 3930 Hamont-Achel, 011 44 70 07, lukvds@telenet.be